

.....

початку ХХ століття: історіографічний аспект // Дис.. канд. істор. наук. – К., 1995. – 179 с.; 5. Демченко Т.В., Онищенко В.І. Нариси з історії Чернігівщини. Від найдавніших часів до наших днів: Випуск 3. Чернігівщина на початку ХХ століття. 1900 – 1917 рр. – Чернігів, 1998. – 66с. 6. Калібаба Д. Відомі діячі науки, культури, політики Чернігівщини / І.Каганова, О.Астаф'єв. – Чернігів, Редакційно-видавничий відділ, 1998. – 256 с.; 7. Чернігівщина incognita. - Чернігів: КП «Видавництво «Чернігівські обереги», 2004. - 400 с. 8. Наумов С.О. Український політичний рух на Лівобережжі (90-і рр. ХІХ ст.- лютий 1917р.) / Харківський національний ун-т ім. В.Н.Каразіна. – Х.: ХНУ, 2006. – 344с.: рис.; 9. Євреї в Ніжині. Науковий збірник. - Ніжин: Просвіта, 2001.- 179 с.; 10. Найман О.Я. Єврейські партії та об'єднання України (1917-1925). Монографія. – К.:ШПЕНД,1998. – 196с.; 11. Нариси з історії та культури євреїв України. – К.: Дух і Літера, 2005. – 440с.; 12. ЦДІАУК. – Ф.1439. – Оп.1. – Од.зб.1039; 13. ЦДІАУК. – Ф.1439. – Оп.1. – Од.зб.1275; 14. ЦДІАУК. – Ф.1439. – Оп.1. – Од.зб.1379; 15. ЦДІАУК. – Ф.1439. – Оп.1. – Од.зб.1546; 16. ЦДІАУК. – Ф.276. – Оп.1. – Од.зб.90; 17. М.М.Коцюбинський як громадський діяч. Документи, матеріали, публікації. – К.:Наукова думка,1968. – 191с.:іл.; 18. Ковалевський М. При джерелах боротьби. Спомини, враження, рефлексії.- Іннсбрук,1960. – 717 с.; 19. Наумов С.О. Між революцією і війною: з історії українського молодіжного руху (1907-1914 рр.) // Вісник Харківського університету. – 2006. - № 728. – Історія. – Вип.38; 20. Черниговское слово. – 1914. - № 2082. – 1 марта; 20. ЦДІАУК. – Ф.1439. – Оп.1. – Од.зб.1388; 21. Давиденко Ю. З історії ніжинської «Просвіти» (1907-1920рр.) // Сіверянський літопис. – 1997. - №4; 22. ЦДІАУК. – Ф.276. – Оп.1. – Од.зб.460; 23. Первая всеобщая перепись населения Российской Империи, 1897 г. Т.XLVIII. Черниговская губерния. – Б/м, издание ЦСК МВД, 1905.

І.С. Дружкова

ВНЕСОК ОДЕСИ В УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВОТВОРЧИЙ РУХ 1917-1918 РР. (НА ПРИКЛАДІ ДІЯЧІВ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ ТА ГЕТЬМАНАТУ)

Загальновідомо, що Одеса була «колискою» для багатьох відомих діячів. Не став винятком український державотворчий рух у роки національно-визвольних змагань 1917-1921 рр. Діяльність одеських громадських організацій та подальша доля їх діячів є одним із цікавих, але недостатньо вивчених сюжетів нашої національної історії. Стосовно одеської «Просвіти» та попередніх організацій маємо нариси сучасних істориків О.Болдирева, Г.Зленка та А.Катренка, О.Лисенка та О.Ярещенка [1].

Подіями буремного революційного періоду займається багато дослідників, серед тих, хто торкається в своїх дослідженнях цієї проблематики, слід назвати А.Мисечка, О.Музичка, О.Малюту, О.Шишка та І.Дружкову. Це переважно статті, присвячені історії українського руху в роки визвольних змагань та окремим діячам епохи [2]. Аспекти розвитку українського руху в Одесі 1917-18 рр. розкриває в своїх дослідженнях Т.Винцовський [3]. Однак життя та участь одеських діячів у національно-визвольних змаганнях 1917-21 рр. ще потребують більш уважного й ретельного розгляду.

Серед одеських діячів вказаного періоду багато ставали членами урядів Центральної Ради, Гетьманату. Ця стаття є спробою стислого огляду діяльності С.П.Шелухина, В.Ніковського, П.Т.Климовича та С.М.Гутника в зазначений період на урядових посадах.

С.П.Шелухин (1864-1938 рр.) після закінчення юридичного факультету університету Св. Володимира в Києві займався юридичною практикою в Єлисаветграді та Кам'янці-Подільському. В Одесі Сергій Павлович працював найдовше – у 1899-1917 рр. мешкав він на вул. Херсонській (Пастера №36). Паралельно з практикою викладав теорію права та державне право у класичних гімназіях та займався літературною діяльністю. Займався науково-дослідною та літературною роботою. З 1902 по 1917 рр. С.Шелухин – член Кишинівського та Одеського окружних судів, товариш прокурора Кишинівського повітового суду, мав чин дійсного статського радника. Вів активну громадську роботу. На першому українському мітингу в Одесі 1905 року, де зібралося до 1500 осіб, с. Шелухин виступав з приводу автономії України [4].

В Одесі С.Шелухин продовжував писати й перекладати. 1904 р. у збірнику «На вічну пам'ять Котляревському» він надрукував власні вірші та переспів вірша під назвою «Агар в пустині», що належить перу польського прогресивного письменника К.Уейського. Розглядаючи цей збірник, Іван Франко відзначав роботи Сергія Павленка (літературний псевдонім Шелухина). Напередодні заснування «Просвіти» в Одесі вийшов друком упорядкований І.Липою український альманах «Багаття». У ньому також зустрічаємо С.Павленка з двома поезіями.

На першому зібранні Одеської «Просвіти», що відбулося 9 січня 1906 р. Сергій Павлович був обраний товаришем, тобто заступником, голови правління товариства. З властивою йому зацікавленістю й енергією узявся Шелухин до роботи. Упродовж 1906 р. він виступав на засіданнях «Просвіти» 18 разів. Кожен з його рефератів був ґрунтовною розвідкою на царині української історії та української літератури. Паралельно він брав активну участь у роботі історико-філологічного товариства при Новоросійському університеті, також виступав з доповідями [5].

З початком революційних подій на 1917 р. С.Шелухин активно брав участь у роботі української радикально-демократичної партії (з червня 1917 р. – УПСФ), входив до ЦК партії. У 1917 р. він очолив революційний комітет в Одесі. У цей час збирав численні мітинги, на яких відстоював необхідність утворення власної української держави. Брав участь в Одеській українській вчительській спілці, яку очолював В.Чехівський, на курсах українознавства для викладачів викладав право [6]. На Всеукраїнському національному конгресі С.Шелухина було обрано від Херсонської губернії до Центральної Ради. Надзвичайно цікавою є його публіцистика цього періоду.

Після обрання Сергій Павлович брав активну участь у роботі Української Центральної Ради. Так на засіданні 15 червня 1917 р. він виступив з промовою щодо закону про вибори до Українських Установчих зборів. Головною хвилюючою цього закону, на його думку, був дозвіл голосувати всім громадянам Росії. «Скликати Установчу раду має право тільки незалежний (суверенний) народ, яким і є народ український» [7, 21]. На початку грудня 1917 р. С.Шелухин очолював в Центральній Раді фракцію самостійників. С.Шелухин різко критикував ідеї автономістів та федералістів, наголошуючи на тому, що Україна не могла бути частиною Російської федерації, оскільки такої федерації не існувало. Він брав участь у дебатах з приводу Брестського миру, підкреслюючи, що «так звані народні комісари» з більшовицької делегації дотримувались тієї самої політики стосовно України, що колись царський уряд. «головне горе, – зазначав С.Шелухин, – що ми привикли ждати, що нам дадуть мир. Ні! Ніхто не дасть нам миру, а тільки ми самі!». Промови С.Шелухина в Центральній Раді в грудні 1917 р. проти підміни української самостійності автономією прискорили участь УНР у мирних переговорах в Брест-Литовську.

15 січня 1918 р. С.Шелухин був призначений головним суддею УНР. А у лютому – березні 1918 р. він отримав портфель міністра судових справ в уряді В.Голубовича. Хоча в цей час керівництво УНР було значною мірою позбавлене реальної влади німцями, С.Шелухин брав активну участь у політичному житті країни. Так 2-4 березня 1918 року, коли був прийнятий закон про громадянство, що викликав обурення насамперед фахівців-юристів, С.Шелухин визнав, що цей закон складений поспіхом, сповнений помилками й недоліками, й повідомив про створення спеціальної комісії для його перегляду. Новий проект закону був розроблений, але Центральна Рада не встигла вирішити це питання.

За доби Гетьманату П.Скоропадського, незважаючи на те, що його партія знаходилась в опозиції до режиму, С.Шелухин продовжував брати участь у розбудові Української держави. Він очолював українську мирну делегацію на переговорах з більшовицькою Росією (23 травня – 7 жовтня 1918 рр.). Під час переговорів С.Шелухин мав у своєму розпорядженні вісім комісій (фінансову, культурну, комунікаційну та ін.), які готували рекомендації з конкретних питань, проте, попри все це, переговори закінчилися майже нічим. 3 серпня 1918 р. С.Шелухина було призначено членом Генерального Цивільного суду України.

Після повалення Гетьманату й відновлення УНР з 26 грудня 1918 р. С.Шелухин очолив міністерство юстиції в уряді В.Чехівського. У 1919 р. він був членом української делегації на мирній конференції в Парижі.

З 1921 р. С.Шелухин перебував в еміграції, де продовжував громадсько-політичну й наукову діяльність. У Відні 1921 року діячами, опозиційно налаштованими до С.Петлюри, було утворено Всеукраїнський національний державний союз, С.Шелухин був одним з його лідерів і авторів меморандуму, відправленого від імені союзу Версальській мирній конференції на ім'я президента В.Вільсона. У ній обґрунтовувалось право українського народу на незалежність [8].

С.Шелухин обіймав посаду професора карного права в Українському вільному університеті в Празі (1921-38 рр.) і таку ж посаду в Українському педагогічному інституті ім. М.Драгоманова у Празі (1924-25 рр.). Вже на еміграції, у своїй роботі «Україна», осмислюючи причини поразки українських національно-визвольних прагнень 1917-1920 рр. та підсумовуючи досвід Української революції, він піддавав критиці діяльність багатьох державних лідерів та політичних діячів, в тому числі і М.Грушевського. На думку С.Шелухина не можна було будувати Українську самостійну державу «на голому місті», не враховуючи історії українського державотворчого процесу. Шкідливим було й те, що українські діячі часто орієнтувалися на політику інших держав [9]. Помер С.Шелухин 25 грудня 1938 р. в містечку Ржевнице, поблизу Праги, у віці 75 років.

А.В.Ніковський (1885-1941 рр.). Андрій Васильович Ніковський (псевдонім Василько) народився 1885 р. на Одещині. Закінчив Новоросійський університет. А.Ніковський керував бібліотекою одеської «Просвіти» з читальною залогою (вул. Софіївська, 30). Крім того, А.Ніковський був членом Товариства українських поступовців (ТУП) та редактором київської газети «Рада» (1913, 1914 рр.), одеського журналу «Основа» (1915 р.).

Коли в березні 1917 р. в Києві було проголошено падіння монархії в Росії, в місті було створено Виконавчий комітет з 12 осіб, 5 з яких представляло українські організації, А.Ніковський став його членом.

Андрій Васильович був одним із засновників та найактивніших діячів Української Центральної ради. 27 червня 1917 р. його було обрано до президії Центральної ради. З 7 липня 1917 р. по 29 квітня 1918 р. він перебував на посаді заступника голови Центральної Ради. А.Ніковський був представником УПСФ в Малій раді.

Від імені УПСФ А.Ніковський неодноразово виступав на засіданнях ЦР з промовами. Так на засіданні Малої Ради 29 вересня 1917 р. А.Ніковський, торкаючись питання про розмежування повноважень Центральної Ради та Тимчасового уряду, визначив «4 основні принципи, котрі виникли в лоні Центральної Ради. Ці принципи такі: об'єднання всіх українських земель в єдину федеративно-автономну одиницю, забезпечення прав національних меншин, делегування представника України на мирову конференцію, і, нарешті, ідея Української Установчої ради... Крім того, у сферу уваги Генерального секретаріату входять по декларації справі судові, військові, продовольчі та інші...». У листопаді 1917 р. А.Ніковський виступив за скасування надбавки вчителям «за обрусення», яка виплачувалась за царських часів, що й було [10]. Влітку 1917 р. його було обрано до декількох комісій ЦР – з питань скликання територіального з'їзду України; автономії України; зі справи переговорів з національними меншинами; а 25 жовтня 1917 р. ще й до складу Комітету охорони революції в Україні [11].

28 вересня 1917 р. на засіданні Генерального Секретаріату було обрано А.Ніковського комісаром Києва. Тимчасовий уряд, не погодившись з цим, призначив у жовтні 1917 р. комісаром Києву М.Василенка, проте Центральна Рада з цим не погодилась і наполягла на кандидатурі А.Ніковського [12].

У 1917-19 рр. А.Ніковський був редактором однієї з найвпливовіших загальноукраїнських газет «Нова рада», що виходила в Києві. Ця газета була фактично друкованим органом Центральної Ради, тому ще у травні 1917 р. на засіданні Комітету ЦР А.Ніковський прохав надати під редакцію 6 кімнат на вул. Інститутській – пропозиція була затверджена [13, 88].

Після приходу до влади П.Скоропадського А.Ніковський став одним з керівників опозиції гетьману. Коли голова ради міністрів гетьмана М.Василенко звернувся до представників партії соціалістів-федералістів з пропозицією взяти участь у формуванні нового уряду, за словами Н.Полонської-Василенко, «більшість пішла за А.Ніковським і відхилила запрошення М.Василенка» [14, 492].

У середині травня 1918 р. головні опозиційні гетьману угруповання об'єдналися в Український Національно-Державний союз, на чолі якого став А.Ніковський, як редактор «Нової ради» він скерував свою газету на критику гетьманського режиму та підтримку страйкуючих робітників.

У жовтні 1918 р. керівники опозиції А.Ніковський, В.Винниченко та Ф.Швець зустрілись з гетьманом П.Скоропадським і, як наслідок, цієї зустрічі 25 жовтня було сформовано коаліційний уряд, до якого увійшли 5 представників союзу, проте в подальшому Національно-державний союз очолив не схильний до компромісу з гетьманом В.Винниченко, що сприяло переростанню протистояння у відкриту збройну боротьбу.

У 1926 р. А.Ніковський повернувся на Наддніпрянщину. Він працював співробітником Всеукраїнської Академії Наук (ВУАН). У гучному політичному процесі, який вже сучасники охрестили «оперою СБУ на музику ГПУ», правоохоронні органи доручили А.Ніковському грати одну з провідних «ролей».

Ось що писав про це Б.Антоненко-Давидович: «Коли 1926 року Андрій Ніковський, цей останній представник уряду УНР, легально повернувся до Києва й спинився в Єфремова, Єфремов скликав до себе на склянку чаю декого із своїх знайомих... За чаєм Ніковський розповів про свої закордонні враження, позначені безперспективністю української еміграції та бажанням Європи налагодити економічні стосунки з Радянським Союзом. Нікому з присутніх і на думку не спадало, що ця мирна бесіда за склянкою чаю, коли не було й мови про якісь політичні наміри та заходи, може так трагічно обернутися для усіх присутніх на тій бесіді та багатьох інших людей». Пізніше, у 1929 р., в НКВС практично всі учасники тієї зустрічі на квартирі у С.Єфремова у в'язницях НКВС «визнали», що «ота вечірка за склянкою чаю» була не що інше, як установчі збори, на яких ухвалено утворити Спілку Визволення України.

На харківському показовому процесі по справі СБУ А.Ніковського було засуджено до 10 років ув'язнення та 5 років обмеження в правах. Існують два погляди на смерть діяча – або не повернувся із заслання, або помер у блокадному Ленінграді [15].

П.Т.Климович (1855 – 1919 рр.). Петро Титович Климович був одним з найстаріших українських діячів Одеси. Наприкінці XIX ст. він був «охоронцем неписаної конституції» Одеської української громади. Неодноразово П.Климовича арештовували за його участь в українському русі [16, 91].

Незважаючи на обмеження в правах та поліцейський нагляд, П.Климович брав активну участь у громадському житті Одеси та місцевому самоврядуванні. На початку XX ст. Петро Титович тривалий час був гласним Одеської міської думи та членом Одеської міської управи. Водночас він виконував обов'язки голови

комісії із замощення та каналізації міста, голови Одеської міської виконавчої санітарної комісії, члена виконавчої водопровідної комісії, члена підготовчої комісії для будівництва ліній електричного трамваю в передмістях Одеси; ревізійної комісії Товариства допомоги бідним дітям Одеси; комісії для будівництва Одеської публічної будівництва; правління Одеського слов'янського благодійного товариства тощо. Більше 10 років П.Климович очолював в Одесі притулок для мандрівників та паломників [17].

П.Климович як юрист мав великий досвід роботи у сфері економіки і, зокрема, фінансів. Він був депутатом, а потім членом керівництва Одеського товариства взаємного кредиту, тривалий час (до 1917 р.) займав посаду заступника голови Одеського відділення Російсько-Англійської Торговельної палати, був головою економічного відділу одеського відділення Російського Технічного товариства, а також головним представником Петербурзького товариства страхування в Одесі [18]. В Одесі В.Климович мешкав за декількома адресами: з початку по вул. Князівській, №2, потім на Новосельського, №64, пізніше тривалий час у власній дачі на 13 ст. Великого фонтану, а ще пізніше по вул. Старопортофранківській, №22.

У період відродження Української державності відданість П.Климовича українській справі та його досвідченість у економічній і зокрема фінансовій сфері звернули увагу уряду країни. На початку квітня 1918 р. за пропозицією іншого колишнього одесита В.Голубовича Центральна Рада призначила П. Климовича на посаду управляючого Народним Міністерством фінансів.

Роботи для міністра фінансів України на той час було вже забагато, передусім потрібно було оформити фінансові угоди з Німеччиною, зокрема передачу УНР авансу в розмірі 50 млн. крб. Надалі протягом нетривалого часу міністерство Климовича розробило закон щодо поштових і телеграфних тарифів, затвердило умови продажу вина й коньяку, знаходило гроші для кредитування закупівлі у селян продовольства та для виплати додаткової заробітної платні для працівників Одеського порту, оформляло фінансові справи, пов'язані з ліквідацією військових громадських організацій, з'ясовувало «потребу для України мати поточний рахунок в германських банках», визначало тарифи утримання для державних службовців, розробило подання щодо випуску цінних паперів УНР та вирішувало численні інші бюджетні питання. Хоча політично УНР повністю залежала від Німеччини, П.Климович намагався послабити бодай економічну залежність. Так на засіданні 22 квітня 1918 р. Рада народних міністрів слухала пропозицію Климовича організувати внутрішню залізничну позику для залізничного будівництва замість запропонованої німецькими банками зовнішньої позики та, погодившись з цією пропозицією, постановила: «1) признати бажаним організувати внутрішню залізничну позику; 2) доручити Міністерству фінансів... розробити умови внутрішньої позики в 750 млн. крб. на будування і ремонт залізниць» [19]. Проте робота П.Климовича на посаді міністра фінансів була недовгою. Після приходу до влади гетьмана П.Скоропадського його розпорядженням від 30 квітня 1918 р. уряд УНР був розпущений. У 1919 р. П.Климовича розстріляли більшовики.

С.М.Гутник. Про Сергія Михайловича Гутника відомо небагато. Невідомі навіть місце народження й дати життя. Однак можна із упевненістю сказати, що ця особистість відрізнялася від інших міністрів-одеситів періоду визвольного руху на Україні (В.Чехівського, І.Липи, с. Шелухина, А.Ніковського, П.Климовича). По-перше, він єдиний з них був міністром в уряді Української Держави П.Скоропадського, а не Української народної республіки. По-друге, на відміну від інших згаданих діячів до революції не був відомий як радикал і входив до російської партії кадетів.

Однак справжньою політичною школою для цього діяча слугувала Одеська міська дума. 6 (19) серпня 1917 р. в Одесі пройшли вибори в міську думу на основі положення про вибори Тимчасового уряду, згідно з яким був скасований майновий ценз й інші обмеження для виборців. Різними партіями було представлено на виборах 24 списку, найбільше голосів зібрав блок есерів [20].

Якщо говорити про етнічний склад гласних Думи, обраної влітку 1917 р., то впадає у вічі значний відсоток депутатів-євреїв. У дореволюційній Думі гласних євреїв були одиниці. Тепер, унаслідок зняття всіх заборон і політичного тиску, ця етнічна група могла взяти значно більшу участь у керуванні містом.

Серед гласних Одеської міської думи 1917 р. були й досить відомі згодом політичні діячі. У тому числі, і член партії кадетів, хрещений єврей Сергій Михайлович Гутник, що проживав у власному будинку по вулиці Софіївській, № 21 [21,1]. Маючи вищу юридичну освіту, с. Гутник у 1910-12 рр. служив управляючим Одеського відділення Сибірського торговельного банку, а в 1915-17 р. був юрисконсультом Одеського біржового комітету [22]. В «Енциклопедії українознавства» було написано, що в 1917 р. С.М.Гутник очолював Одеський біржовий комітет, однак даних, які підтвердили б це, в Одесі поки не знайдено [23,464]. Український соціал-демократ, лідер Директорії УНР Володимир Винниченко також вважав, що в цей період С.Гутник був саме головою Одеського біржового комітету, і писав у своїх спогадах із властивою йому класовою ненавистю: «С.Гутник – кадет, феноменальний одеський спекулянт, голова одеського біржового комітету, відомий на всю одеську округу цинізмом і безсоромністю своїх біржових спекуляцій» [24, 39].

Можливо видавці «Енциклопедії українознавства» запозичили в нього цю інформацію. Н.Полонська-Василенко обмежилася досить простою характеристикою С.Гутника – «фінансовий діяч Одеси» [25, 493].

Цікаво, що в дореволюційний період С.Гутник мешкав у власному будинку по вул. Софіївській, №21, саме навпроти Одеської «Просвіти», а згодом й Одеського Українського клубу, куди були вхожі майбутні міністри УНР та Директорії С.Шелухин, І.Липа, А.Ніковський, В.Чехівський й інші відомі українські діячі. Цілком імовірно, що в «Просвіту» міг заходити й С.Гутник. Однак нам не відомо, чи був він знайомий у цей період з майбутніми українськими міністрами.

Після гетьманського перевороту від влади було усунуто представників українських соціалістичних партій та сформовано кабінет міністрів під керівництвом Ф.Лизогуба. До кабінету увійшли здебільшого представники українських організацій російської партії кадетів (з 1917 р. перейменована у «Партію народної свободи»), які мусили визнати право України на самовизначення та «фахівці». Не дивно, що С.Гутник, як активний кадет та досвідчений фінансист, отримав портфель міністра промисловості та торгівлі. Коли саме С.Гутник переїздить до Києва, – невідомо.

Разом із шістьма іншими міністрами кабінету Ф.Лизогуба С.Гутник підписав 10 травня 1918 р. історичну «Заяву» – звернення до українського народу з викладенням цілей та головних напрямів діяльності гетьманського уряду. У «Заяві», зокрема, йшлося про те, що гетьман П.Скоропадський не стане самодержцем України, бо він взяв владу тимчасово задля наведення ладу в країні, що гетьман і уряд будуть відстоювати незалежність української держави, усіляко сприяти розвитку української мови та культури, поважати права національних меншин, не зазіхати на права органів місцевого самоврядування, розробляти земельну реформу, щоб передати на законних підставах поміщицьку землю селянам тощо [26, 135-136].

На посту міністра промисловості й торгівлі в уряді Ф.Лизогуба С.Гутник перебував з 10 травня по 25 жовтня 1918 р. Він був з тих українських міністрів, які відкрито заявляли про своє позитивне ставлення до розвитку капіталістичних відносин, чим викликали різку критику соціалістів.

Разом з двома іншими міністрами-кадетами М.Василенком та О.Ржепечким С.Гутник взяв участь у з'їзді Конституційно-демократичної партії, який відбувся у Києві 8-11 травня 1918 р. Делегати з'їзду заявили про підтримку політичного напрямку на створення самостійної України. З'їзд підтвердив право членів партії кадетів займати посади міністрів в українському уряді [27, 495].

Серед успіхів С.Гутника як міністра слід зазначити організований ним у Києві 15 – 16 травня 1918 р. «З'їзд представників промисловості, торгівлі, фінансів та сільського господарства». Фактично С.Гутник був серед провідних організаторів цього з'їзду, який отримав скорочену назву «з'їзд Протофісу»), на який прибуло понад 1000 делегатів з усієї України. Сергій Михайлович у своїй промові на цьому зібранні проголосив необхідність відходу від політики соціалістичних експериментів у промисловості. «Не треба лякатися слова «буржуазія», – говорив С.Гутник, – тільки вона в силі повести край до відродження... Щоб перейти від теперішньої анархії й грабежів до нових умов, треба виконати велику державну роботу. У тій цілі треба змобілізувати всі творчі сили, треба дати нормальні умови для розвитку приватної ініціативи». Пропозиції С.Гутника частково були відображені в постановах з'їзду.

Ці висловлювання С.Гутника викликали обурення українських соціалістів, зокрема В.Винниченка, який прокоментував виступ С.Гутника так: «міністр спекуляції й біржових грабежів Гутник у самозадоволенні, з гордістю випнув своє спекулянтське черево». Загалом активна діяльність С.Гутника щодо економічної підтримки приватної промисловості й торгівлі натрапляла на гостру критику соціалістів. «Під керівництвом шефа спекуляції «міністра» Гутника, – писав все той же В.Винниченко, – спекуляція дійшла до гомеричних розмірів. Промислові підприємства дістали колосальні «позики» й «допомоги» від держави, але число безробітних росло з кожним днем. Промисловість падала ще більше, не вважаючи на те, що восьмигодинний робочий день було знищено, що було повернено всю сваволлю «приватної ініціативи» капіталістів» [28, 50]. В.Винниченко застосовував прізвисько міністра фінансів як термін «гутники», цим словом він називав всіх прихильників буржуазної політики в період правління П.Скоропадського.

Тому не дивно, що до коаліційного уряду за участю представників українських соціалістичних партій, затвердженого 25 жовтня 1918 р., така одіозна для лівих фігура, якою був С.Гутник, не увійшла. Подальша доля Сергія Михайловича автору не відома. За даними «Енциклопедії українознавства», він емігрував за кордон, де й помер.

Існували цілком і позитивні оцінки діяльності С.Гутника, серед таких можна назвати спогади В.Зеньковського [29].

У біографіях С.Шелухина, А.Ніковського, С.Гутника, П.Климовича ми бачимо глибину теоретичних пошуків, впевненість та запальність, взірць яскравого патріотизму. Їх історичний досвід – політичний капітал визвольного руху, та могутня сила, яка залучала до боротьби кращих представників українського народу. Через ці персоналії історія української революції засвоюється нами не лише як об'єктивно

зумовлений процес, а як результат боротьби партій, осіб, як найскладніша низка подій, коли багато залежало від успіху, від своєчасної реакції конкретної особи на події. Добре, що хоч тепер в незалежній Україні, в яку вони завжди вірили і для якої невтомно працювали усе життя, увічнюються їх імена.

У період національних змагань політичні «вихованці» Одеси брали посильну участь у становленні суверенітету та самостійності своєї історичної Батьківщини. Загалом можна стверджувати, що постать кожного з громадських та політичних діячів потребує подальшого вивчення. Адже щодо С.Гутника нез'ясованими залишаються його походження, виховання, доля після завершення визвольних змагань, обставини, за якими вдалося обійняти посаду міністра тощо. Крім того, слід розглянути діяльність й інших одеситів, що не потрапили до цієї розвідки, – В.Голубовича, В.Чехівського, І.Липу та інших.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Болдирев О.В. Одеська громада 70-х років XIX ст. // Проблеми історії національно-визвольного руху на Україні в період феодалізму та капіталізму. – К., 1991; Зленко Г. Д. Лицарі досвітніх вогнів: Тридцять три портрети діячів одеської «Просвіти» 1905-1909 рр. – Одеса, 2004; Катренко А. Одеська громада 70-90-х років XIX ст. // Київська старовина. – 1998. – № 2; Лисенко О.В. «Просвіти» Наддніпрянської України у дожовтневий період. – К., 1990.; Ярещенко О.Т. Одеська «Просвіта»: історія, сучасність (історико-популярний нарис) – Одеса, 1998; 2. Мисечко А.І. Товариство «Українська Хата» в Одесі // Записки історичного факультету /Одеський державний університет ім. І.І.Мечникова. – Одеса, 1998. – Вип.7. – С. 94-99; Мисечко А. І.Липа – лікар, патріот, письменник // Юг. – 1996. – 22 вересня; Шишко О.Г. До історії українського в Одесі: березень 1917 року // Записки історичного факультету /Одеський національний університет ім. І.І.Мечникова. – Одеса, 2003. – Вип.13. – С. 95-105; Малюта О. Одеська «Просвіта» у формуванні державницького потенціалу українського народу (перша чверть XX ст.) // Просвіта: минуле, сучасне й майбутнє (до 100-річчя Одеської «Просвіти»). – Одеса: Друк, 2006. – С.53-57; Дружкова І. Міністри-просвітяни 1917-1921 рр. // Просвіта: минуле, сучасне й майбутнє (до 100-річчя Одеської «Просвіти»). – Одеса, 2006. – С.57-69. Музичко О. Діяльність представників українського національного руху в неукраїнських громадських та наукових товариствах Одеси в другій половині XIX – на початку XX ст. // Просвіта: минуле, сучасне й майбутнє (до 100-річчя Одеської «Просвіти»). – Одеса, 2006. – С.81-89; 3. Винцковський Т. Місцеві органи влади і управління Центральної ради в Херсонській губернії (березень 1917 – квітень 1918 рр.). – Дрогобич, 2002. – 169 с.; Винцковський Т. Діяльність місцевих органів влади УНР на Херсонщині навесні 1918 року // Записки історичного факультету /Одеський державний університет ім. І.І.Мечникова. – Одеса, 1999. – Вип.8. – С. 154-159; Винцковський Т. Населення Півдня України в боротьбі за утвердження Української держави (лютий 1917 – січень 1918 р.) // Записки історичного факультету / Одеський державний університет ім. І.І.Мечникова. – Одеса, 1997. – Вип.4. – С. 80-85; 4. Одесские новости. – 1905. – 25 ноября; 5. Летопись историко-филологического общества при Новороссийском университете – Т. 9. – 1910. – Протоколы; 6. Українське слово – 1917. – №8; 7. Українська Центральна Рада. – Т.1. – С.21; 8. Дружкова І. Міністри-просвітяни 1917-1921 рр. // Просвіта: минуле, сучасне й майбутнє (до 100-річчя Одеської «Просвіти»). – Одеса, 2006. – С.57-69; 9. Шелухин С. Україна (Фрагменти) // Політологія. Кінець XIX – перша половина XX ст.: Хрестоматія. – Львів, 1996. – С. 566, 569, 571; 10. Українська Центральна Рада. – Т.1. – С.328, 432, 433; 11. Там само –Т.1. – С. 107, 137, 169, 359; 12. Там само –Т.1. – С.322, 339, 344; 13. Там само. –Т.1. – С.88; 14. Полонська-Василенко Н. Історія України. – Т.2. – С.492; 15. Опера СВУ – музика ГПУ. Спогади свідків. – Кам'янськ-Шахтинський, 1992. – С.11,12; Зленко Г. Д. Лицарі досвітніх вогнів: Тридцять три портрети діячів одеської «Просвіти» 1905-1909 рр. – Одеса, 2004; 16. Болдирев О. Одеська громада. – Одеса, 1994. – С.91; 17. Адрес-календарь Одесского градоначальства на 1901 г. – Одесса, 1900. – С. 45, 48, 49, 50, 225; Адрес-календарь Одесского градоначальства на 1904 г. – Одесса, 1904. – С. 249, 250, 257, 267, 398, 518; Адрес-календарь Одесского градоначальства на 1905 г. – Одесса, 1905. – С. 259, 263, 265, 317, 350, 541; Адрес-календарь Одесского градоначальства на 1907 г. – Одесса, 1907. – С. 42, 214; 18. Адрес-календарь Одесского градоначальства на 1907 г. – Одесса, 1911. – С. 110; Адрес-календарь Одесского градоначальства на 1911 г. – Одесса, 1911. – С.214; Адрес-календарь Одесского градоначальства на 1913 г. – Одесса, 1913. – С. 283, 338; Адрес-календарь Одесского градоначальства на 1915. – Одесса, 1915. – С. 204; 19. Українська Центральна Рада. – Т.2. – С.274-279, 285, 289, 298-292, 310, 312, 317, 325; 20. Одеський листок – 1917. – 24 серпня; 21. Державний архів Одеської області. – Ф. 16. – Оп. 1. – Спр. 13. – Арк. 1-2; 22. Адрес-календарь Одесского градоначальства на 1911 г. –С.211.; Адрес-календарь Одесского градоначальства на 1912. – Одесса, 1912. – С.227; Адрес-календарь Одесского градоначальства на 1915 г. – С.302; 23. Енциклопедія українознавства. – Т.2 – С.464; 24. Винниченко В. Відродження нації. – Т.3. – С.39; 25. Полонська-Василенко Н. Історія України у 2-х т. – К., 1993. – Т.2. – С.493; 26. Нагаєвський І. Історія української держави двадцятого століття. – К., 1993. – С.135, 136; 27. Полонська-Василенко Н. Історія України. – Т.2. – С.495; 28. Винниченко В. Вказана праця. – Т.3. – С.50; 29. Зеньковський В. Пять месяцев у власти // http://www.kroyov.info/history/20/1910/zenkov_3.htm/.

О.О. Стадник

ОСВІТЯНИ ПОДІЛЛЯ В ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНОМУ ЖИТТІ КРАЮ НА ПОЧАТКУ 20-Х РР. XX СТ.

З переходом радянської влади до нової економічної політики було взято курс на відродження насамперед системи шкільної освіти, бо освічене населення швидше й переконливіше могло